

Едиција

Научни скупови

Савремена филолошка истраживања, зборник радова. Година I

Издавач

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

Студентски трг 3

11000 Београд

За издавача

проф. др Ива Драшкић Вићановић, декан

Главни и одговорни уредник

Ненад Томовић

Уредништво зборника

Рајна Драгићевић, Мина Ђурић, Владимир Карановић

Технички секретар

Биљана Ристић

Графичка припрема

Предраг Жижовић

Корице

Срђан Ђурђевић

Тираж

10 CD-ROM

Штампа

МАБ, Београд

ISBN 978-86-6153-738-7

<https://doi.org/10.18485/sfi.2024.1>

Београд, 2024

Радови су лиценцирани под условима и одредбама лиценце
Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Маша Љ. Петровић¹

Институт за књижевност и уметност
истраживач-приправник

СЛИКА ПРОСТОРА И ПРИРОДЕ У РОМАНУ ПРИВРЖЕНОСТ ДРАГА КЕКАНОВИЋА

У раду смо настојали да запазимо како је у роману *Приврженост* изграђена слика природе и простора, да одговоримо на питања из чије перспективе је опризорен простор, какви се догађаји и емоције повезују с одређеном територијом, те на којим елементима почивају и какве поруке су пренете читаоцу. Помно читајући роман и ослањајући се на теоријске поставке, које проблематизују простор у књижевности, и критичка становишта претходних проучаваоца Кекановићевог дела, увидели смо да је аутор посредством тематизације бинарне опозиције Исток : Запад полиперспективно сагледао питање моћи, истине и културних образаца. Указали смо на међусобну сличност супротстављених локусних поларитета, условљену дијалогом култура који је обележио њихов цивилизацијски развој. Анализирањем слике Дубровника, Загреба, Београда и Смедерева, открили смо учесталост стереотипизације у негативној представи и амбивалентност којом су премрежене слике појединих градова у роману. Потцртали смо актуелна еколошка питања канализације, одлагања отпада, пренасељености и социо-демографска питања миграната и њиховог положаја. Истакли смо да је фигура соколова, главних представника природе у овом делу, обликована приповедним поступцима стереотипизације и симболизације, те да обилује укоренењем веровањима о подређености природе човеку. Нагласили смо да је њен значај у пружању алтернативног, пантеистичког погледа на свет и потврђивању могућности сједињења Истока и Запада, католика и православца, господара и слуге, мушкарца и жене.

Кључне речи: Роман *Приврженост*, Драго Кекановић, слика Истока и Запада, представа градова, репрезентација природе, дијалог култура, пантеистички поглед на свет.

¹ masapetrovic01084@gmail.com

Роман *Приврженост Драга Кекановића*, савременог приповедача и романсијера, који се и у својим ранијим остварењима неретко окреће тематизацији ближе или даље прошлости, успевајући да помири фикционалност и историчност, „*tako da priča teče u skladnom preplitanju istorijskih fakata i književne imaginacije*” (Вајћета, 2022: 52), као први добитник награде *Београдски победник* привукао је нашу интерпретативну пажњу. Иако дело плени палетом ликова и мотива, тежњом наратора да својем будућем читаоцу што верније опризори „*raskošnu sliku roznog srednjeg veka na prelazu u renesansu*” (Petrović, 2022: 218), богатством језичко-изражајних и стилских средстава, као и метанаративним коментарима, у нашем истраживачко-интерпретативном читању издвојило се интересовање за представу простора Српске деспотовине, западних и источних градова, у који су смештена збивања. Посебно је интригантно што аутор напушта, за његову поетику карактеристичан, простор западне Славоније, у који је смештена радња романа *Потомак сјена* (1978), *Ивањска ноћ* (1985), *Панонски динтих* (1989), *Рибља стаза* (1997) и *Вепрово срце* (2012) и окреће се осликавању историјски знаковитих српских и хрватских престоних градова. Такође, уочљиво је да писац мења свој однос према простору, који за разлику од претходно поменутих романа, није више у функцији мизансцена, већ, башларовски схваћено, бива пропуштен кроз призму ауторове имагинације, те не чини „индиферентни простор изложен мерењима геометара” (Башлар, 2005: 23) или омеђени део површине намењен за живот, већ „доживљени простор” (Башлар, 2005: 23) који захтева тумачење.

Простор, обликован Кекановићевим пером у роману *Приврженост*, подразумева слике Истока и Запада, појединачних градова, кључних за живот и судбину јунака, какви су Дубровник, Загреб, Смедерево, Београд, Цеље и Константинопољ, описе екстеријера и ентеријера тврђава, манастира, тамнице и других грађевина карактеристичних за типичне средњовековне насеобине. Неизоставни елемент локусних репрезентација јесте и природа, биљни и животињски свет, а посебице, фигура соколова који надлећу све претходно побројане територије. Наведени простори и природа уметнички су обликовани и моделовани из одређених перспектива, те ћемо у раду настојати да их раслојимо и укажемо на особености појединачних динамичких погледа. Будући да се у роману успоставља интерактиван однос ликова и простора, покушаћемо да одговоримо на питање какви се догађаји и емоције повезују с одређеном територијом и на којим елементима почивају значења простора остварена у роману.

Истаћи ћемо начине и књижевна средства помоћу којих је остварена сложена слика бинарне просторне и културолошке опозиције Исток : Запад, прожете политичким и војним односима. Наше интересовање ће

привући чињеница да се у књижевној традицији и антропогеографији обично издваја опозиција север : југ, а да се аутор определио за другачије стране света и тако покренуо питања поларизовања света која су и данас актуелна. Посебну пажњу посветићемо представи, претходно поменутих градова, којима приповедач додељује привилеговано место у наративу, будући да су називи већине поглавља и композициона устројеност заплета засновани на њима. Анализираћемо градске пејзаже, али и менталитет њихових житеља, којима је просторна слика употпуњена. Запитаћемо се у којој мери је у градске ведуте инкорпорирана еколошка имагинација и свест о успостављању животне средине у овом књижевном остварењу. Сугерисаћемо начине на које је приказан однос између животиња и људи, те нагласити важност фигуре соколова у изградњи алтернативног погледа на свет и превазилажењу негативних предубеђења о подређености природе човеку, постојању разлика између националних, верских, сталешких и родних припадника.

Приказ бинарне просторне и културолошке опозиције Исток : Запад

Главни наративни ток романа у којем се реконструишу приповедачева сећања на детињство, долазак у Српску деспотовину, одрастање, тамновање и однос са деспотицом Катарином Кантакузин премрежен је већма суптилним коментарима о особеностима датог, историјски знаковитог и атмосфером краја обележеног времена пред пад Српске деспотовине и Константинопоља, геополитичким кретањима и пулсирању друштва. Износећи сопствена опажања и размишљања о минулим догађајима проживљеним у Деспотовини, приповедач Герасим приступа географској опозицији Запад : Исток и минуциозно гради слику ових подручја. Како проговара из перспективе човека који је одрастањем у Смедереву и тамновањем по турским казаматима дуж афричке обале обликован у источњачком духу, иако је пореклом из Дубровника, са Запада, из његових казивања исијава субјективност погледа и приклоњеност источном начину размишљања и понашања. Стога се о супротстављеном члану бинарне просторне опозиције приповеда посредством негативних представа и слика, што је уочљиво на примеру слике простора Цељске грофовије. За приповедача ова област, у коју се удаје вољена жена, Катарина Кантакузин, представља даљину, те је он у својим причањима квалификује епитетима „dalek” и „stran” (Kekanović, 2022: 19). Одлучујући се за придеве који указују на физичку удаљеност, али и културолошку различитост, он сугерише да цељска територија представља нешто *друго* и искуствено другачије у односу на Српску деспотовину.

Негативна слика западног света, коју приповедач постепено конструише, оснажена је и сећањем на очеву перцепцију западне цивилизације као оне која у свим сферама живота прекорачује границе постављене претходним великим цивилизацијама и намеће се као центар моћи, не само у војном, политичком, културолошком, већ и у етичком и логичком смислу: „Zapad kat-tad, a to će biti brzo, će nadmašiti svoj vazdašnji uzor – Antiku i Vizantiju, i onda mu više niko ne može stati na kraj, niti ih zaustaviti u njihovoj prijetvornosti da su sad oni Istina, jedina Istina, i da ništa prije njih nije postojalo, a kamoli tamo nekakve propale države i carstvo koje će se razbiti kao ogledalo” (Kekaknović, 2022: 108). Изреченим је читаоцу дискретно сугерисано да се на Западу препознаје тенденција ка апсолутизму моћи и мишљења, ка негирању и прећуткивању историје и прошлости, ка поништавању права појединаца на сопствени суд и наметању једнообразног начина мишљења које неће бити усаглашено са стварношћу, већ креирано и обликовано у складу са становиштима оних који моћ поседују, што буди страх у источном свету. Из употребљене синтагме „jedina Istina” и начина на који је реч *истина* написана проосећа се тенденциозност и намера креирања идеолошког утемељења, које би заменило религијске и моралне обрасце расуђивања и делања и за које су људи са Истока сигурни да представља варку, али и опасност.

Приповедачеве ставове о Западу, формиране на основу очеве перцепције овог дела света и на мишљењу људи са којима је ступао у контакт током одрастања у Смедереву и источним земљама, оснажује живот у пратњи Кантакузинове. У зрелим годинама Герасиму је додељена улога Катарининог пратиоца и духовника која му је омогућила да лично доживи и спозна какве су истинске прилике на Западу. У овом делу романа продубљена је, нешто раније, скицирана слика о овом простору као политичком субјекту који се служи преварама и опсенама, простору у којем је све у знаку притворности, тајанствености и закулисниости. Илустративни пример је самоубиство деспотичиног духовника Прокопија, које се на Западу затајава и приказује као природна смрт, што је на Истоку недопустиво јер представља сагрешење и повреду етичких и религијских постулата. Такође, егземпларна је и ситуација након убиства Катарининог супруга грофа Орлика Цељског у Београду, када западне политичке структуре на све начине покушавају да сачувају живот његове удовице, али не и њене пратње. Катаринине речи: „Nismo na Istoku, moj Stonjac, ovde vladaju drugačiji zakoni, i ovde im ja trebam živa! Njima sad treba ponosna supruga mrtvog vladara, die Witwe, udovica u crnini!” (Kekanović, 2022: 180) осликавају прорачунатост и притворност, карактеристичне за менталитет западњака. За разлику од источне средине, у којој би страдали и удовица и сви чланови њене пратње, чиме би злочин био заокружен, а потенцијални сведоци удаљени, на Западу постоји тенденција ка лажној људскости, која за циљ има само да се нанесе још већу бол породици убијеног.

Слика простора Запада и Истока је у роману полиперспективна, те у њеном обликовању учествују и Катарина и размишљања. Она су значајна, будући да, супротно Герасимовим, репрезентују перспективу оног који је са Истока, прецизније из Српске деспотовине и Византијског царства, у формативним годинама отишао на Запад. Образовање у католичком женском самостану у Милану и брачни живот у Цељу омогућили су јунакињи да добро упозна западне обрасце понашања и мишљења, те да уочи евентуалне разлике између просторних поларитета. Будући да је настојала да се прилагоди средини у којој живи, али и да сачува нешто од свог источњачког идентитета, обликованог грчким пореклом и одрастањем у српској средини, у њеном погледу на просторну опозицију присутна су удвајања. Чини се, да њену перспективу можемо раслојити на ону која је интимна и на другу, која се јавно исказује и обликована је мишљењем колектива. Прва подразумева позитивно виђење Истока, а негативно усмерење према Западу, док друга доноси супротно вредновање. Тако Катарина у друштву подржава хвалоспеве Западу, његовој динамици и отворености за промене, и унижавања Истока, којима је окружена, али и наглашава личну запитаност над истинитошћу оваквих ставова: „Zar ste i vas dvoje mišljenja da je pred Zapadom svetla budućnost, a da je Istok prestar i prespor da se menja i prilagođava, i da će nas zaslepljujuće pouzdanje u večnu neprolaznost naše pravedne ortodoksnosti odvesti u propast?! Ne znate! Ni ja ne znam!” (Кекановић, 2022: 120). Занимљиво је да се из наведеног фрагмента може опазити како се квалитети приписани Западу везују за брзину, спремност на реакцију, прилагодивост и флексибилност, а мане Истока за тромост, статичност, традиционалност и конзервативност религијских уверења. То су карактеристике које истиче и Едвард Саид, књижевни критичар и теоретичар постколонијалног усмерења, успостављајући концептуализацију дихотомије Исток : Запад (Said, 1978: 7). Он наглашава да оваква репрезентација Истока из перспективе Запада служи потврђивању западне доминантности и стварању представе о неопходности његове интервенције и контроле над Истоком (Said, 1978: 3–4), што Кекановић у свом роману проблематизује посредством поменуте деспотичине запитаност у истинитост моћи Запада и немоћи Истока.

Поглед на бинарне опозите Исток : Запад у роману је усложњен и визуром деспота Ђурђа Бранковића, који је после пада Београда и смрти деспота Стефана Лазаревића наследио Српску деспотовину, свестан да ће тешко успети да сачува њену независност. Када од Герасимовог објекта фокализације постане субјекат и преузме приповедачку улогу, он не таји да се служи различитим средствима, која често одступају од моралних начела и постулата, како би покушао да продужи век трајања српској држави. Његова перспектива је, за разлику од прилично субјективних становишта Герасима и Катарине Кантакузин, који су у својим

просуђивањима вођени емоцијама, у многоме објективна, јер он иступа из позиције државника, непристрасног владара који треба да донесе одлуку којој страни ће се Деспотовина приклонити. Из улоге владара, који, како то примећује Карл Попер, по дужности, мора све личне факторе и разлике занемарити приликом одлучивања и иступити из угла политичке свести (Popper, 2002), деспот открива да разлика између Запада и Истога готово да нема. Историјски потврђен, а Кекановићевим пером дочаран, незавидан положај у којем се Српска деспотовина обрела, јер се географски налази на размеђу Истока и Запада и јер се због губитка територија и унутрашњих неразјашњених прилика политички наводи у позицији ван моћи (Фајфрић, 2014: 327–338), приморала је деспота да увиди изостанак суштинских разлика између источне и западне географске и политичке стране. Он признаје да је и источна страна склона преварама, обманам, закулисним радњама и склапању политичких бракова попут оног којим се његова старија кћи, Мара Кантакузин, удаје у Турке, за султана Мурата Другог. Деспотово виђење граница као физичког и политичког конструкта и инсистирање на идеји да је оно просторно, културолошки и политички *друго, далеко и туђе* једнако оном што се одређује као *своје, блиско и познато*, усаглашени су са концепцијом теоретичара Хомија Бхабхе о обесмишљености бинарности Исток : Запад и неопходности да се успостави хибридна политичких и културолошких идентитета (Bhabha, 1994: 175–199). Стога је, како примећује Мајкл Макдаул, потребно разумети да су географски и социјални ентитети формиран и мењани у интеракцији и константном дијалогу са другим ентитетима, због чега је једино исправно сагледавати свет као холистички феномен, а не парцелисати га на појединачне стране (Mcdowell, 1996: 371).

У том светлу поимања света као јединствене целине и успостављања идеје хибридности, културолошке размене и стварања нових интеркултуралних погледа на свет, знаковито је што се Кекановићев роман завршава полагањем наде наратора у Колумбово отриће Америке. Аутор тако превазилази онтолошки песимизам који се у роману огледа у поменутих негативним сликама Истока и Запада, који у својим тежњама да упере прст једни против других, да буду ти који ће заузети већу површину и имати моћ над другима, не примећују колико су слични. Нови континент се види као онај који ће понудити алтернативу човечанству усмереном ка посрнућу, који ће донети преокрет у односима Истока и Запада, усмеравајући пажњу на себе и настојећи да покаже супротстављеним странама да разлике не постоје. Познајући ток историје и начине на које је откриће Америке, уместо разрешења размирица двеју страна, продубило њихов јаз, као читаоци и тумачи овог романа знамо да је поверење наратива у светлију будућност неодрживо. Због тога учачамо колико је, *Приврженошћу* покренута, проблематика односа географски опозитних

регија и позиционирања српске државе на европској мапи актуелна. Она пружа могућност за читање Кекановићевог остварења као оног које говори не само о прошлим временима, него и о данашњем времену или прецизније о сваком времену. Сродне увиде износе и Весна Тријић, која сматра да је писац: „učinio da nas istorijske okolnosti pred pad Srpske despotovine suptilno podsete na ove u kojima danas živimo” (Trijić, 2022: 218) и Предраг Петровић, који вели: „*Privrženost* oblikuje slojevitu viziju prošlosti u kojoj se prepoznaju i obrisi savremenog Balkana na razmeđu Istoka i Zapada” (Petrović, 2022: 218). Универзални карактер описаних збивања и опризорене слике бинарне опозиције оснажују литерарну вредност романа и квалификују га да понесе ласкаву титулу савременог класика српске књижевности.

Од Дубровника и Загреб до Београда и Смедерева – слика градова у роману Приврженост

Представа простора географски и политички конотираног Истока и Запада и Српске деспотовине оснажена је и изградњом слике појединачних градова, који се могу третирати својеврсним центрима збивања радње романа и представницима сваке од наведених страна. Апстрактна размишљања и коментари о животу на западној страни конкретизовани су осликавањем Дубровника и Загреб, док су репрезенти источне стране Смедерево и, крајње условно схваћено, Београд. Међутим, оно што је карактеристично за пишеву представу именованих градова јесте да она не почива само на дескрипцијама њихове архитектуре и геофизичког положаја, него и на осликавању менталитета и међуљудских односа њихових житеља. Оваква репрезентација градова посредством карактеризације ликова заступљена је у социолошко-филозофској мисли Георга Симела, који сматра да есенција градског живота почива на индивидуалном идентитету насељеника и на социјалним релацијама које успостављају једни са другима (Simmel, 1995), што се у књижевности може забележити управо како то Кекановић чини у роману *Приврженост*, али и у другим својим романима, попут *Америчког сладоледа* (1998), заснивајући слику града на описима понашања и особина становника.

Тако је слика Дубровника утемељена на издвајању карактерних особина Дубровчана, те анализирању и суптилном критиковању њиховог понашања на територији Српске деспотовине. Интересантно је да приповедач препушта деспоту Ђурђу Бранковићу да, као човек који не потиче са тог поднебља и који је владар државе на чијој територији се Дубровчани настављају, у једном неформалном разговору изнесе сопствено виђење ових етника: „Oдавno su oni ovde, i dobro znaš da se na srebro i zlato

skupljaju kao muve na govno; [...] uverljivo me lažu i vešto potkradaju, i ne samo da zaradu odnose u Grad, već i ovde kupuju imanja, grade vile i kupatila na sve strane [...]” (Kekanović, 2022: 25–26). У деспотовом сагледавању Дубровчана препознајемо стереотипно и, у култури и усменој књижевности, увржено мишљење о њима као старим варалицама, помамним на новац и друге видове материјалног. Нешто касније, слична слика Дубровчана биће представљена из визуре приповедачевог оца, који потиче из Стона, средине веома блиске Дубровнику, и који је на свом примеру искусио каквим су све преварама склони да би остварили личну корист. Он истиче да је реч о људима који не заборављају туђу погрешку и не допуштају успех бољима и компетентнијим од себе, као и да је сама средина веома скучена, затворена и недовољна за процену туђих квалитета: „Premalen je to Grad da procijeni tvoje znanje, i da zaboravi ko ti je otac. [...] Ti bi mulci u Gradu uvijek dobijali bolje položaje i poslove od tebe, nikada te ne bi pustili ispred sebe” (Kekanović, 2022: 40). Оваква представа Дубровчана уклапа се у негативну представу Запада и потврђује тезу о њему као простору на којем доминирају зло, користољубље и неправда.

Како је већ наглашено, део слике Запада јесте и представа града Загреба, која је за разлику од дубровачке, више ведућа него ли приказивање карактера и менталитета самих становника, будући да се детаљније описују поједини делови града као што су Медведград, Капитол, обала реке Саве, Трг Светог Марка сав од скалина, бутига и дућана. Ипак, приповедач Герасим не пропушта да осветли природу житеља, те истиче да је овај град оличење перманентне нетрпељивости, конфликта, подела и размимоилажења, већма безразложних, град у којем се човек не може осећати мирним и безбедним. Узаврела атмосфера града најбоље се очитује на примеру вишевековног сукоба Загрепчана око моста који повезује две стране града: „[...] u takvom gradu koji se raspolutio na dva neprijateljski nepomirljiva dijela zbog jednog mostića preko potoka Medveščaka, s čije je lijeve strane pogaao biskupski Kapitol, a s druge se ispeo i utvrdio Grič; oko tog mostića oni se vijekovima prepiru, pa i ratuju, malo-malo padaju glave, bez imalo izgleda da neka strana popusti, uvijek sa (izmišljenim ili stvarnim, svejedno) izgledima da se sukob nastavi do istrebljenja” (Kekanović, 2022 : 135). Но, слика града није монолитна, њеној рељефности доприноси приповедачево наглашавање Катарининог односа и расположења у граду, у којем се, како Герасим вели, осећа као међу својима. Интересантно је да не даје прилику Кантакузини да искаже како она доживљава Загреб и шта он за њу представља, већ остаје на нивоу спекулативног нагађања и претпоставља да га је заменила за Смедерево. Због тога слика града на Сави остаје отворена и амбивалентно семантизована, без коначног одређења позитивности или негативности.

Највећа пажња у тематизовању градских насеобина поклоњена је опризоравању Смедерева, нове престонице Српске деспотовине, граду симболу њеног краја. Престони град сагледан је из угла деспота Ђурђа Бранковића, који идеју за његову градњу приписује својој жени, акцентујући грандиозност и велелепност коју овај град треба да достигне угледајући се на Константинопољ. Намера јесте да престоница изграђена на рекама Дунав и Језава, што носи са собом стратешки значај, буде неосвојива, буде камен спотицања непријатељима који у све већем броју надиру. Осим архитектурном грандиозношћу, Смедерево настоји да се приближи источном узору и као културни центар, у којем се, услед историјских околности, настањује мноштво миграната, учених и умешних људи: „[...] odande, sa Istoka kako Turci nezaustavljivo nadiru, svakog dana ovamo sljiježu buljuci izbjeglica iz Soluna, pa čak iz Carigrada, uz malo radoznalosti, među njima ćeš naći najbolje pisare, vojskovođe, graditelje, matematičare, astronome...” (Кекановић, 2022: 41). Мада би било подстицајно читати и спознати њихово виђење престонице Српске деспотовине и начина живота, положај имиграната у Смедереву није даље тематизован, те нам остаје само да нагађамо како су се навикавали на свакодневицу у граду који се непрестано ширио и дограђивао. Иако наратив о досељеницима није даље развијан, његова клица у роману *Приврженост* потврђује да је аутор социјално освешћен, да настоји да покрене значајне друштвене теме и обухвати плуралитет живота у једној престоници.

Потоњи описи слике Смедерева у вези су са процесом саме изградње тврђаве под вођством Томе Кантакузина, брата деспотице Јерине, али и разноликих здања (житница, густијерна, гробних катакомби, нужника, шатора с дугачким трпезама, текија, оружарница, алатница, гробља и мрциништа за крепале животиње) која је било неопходно подићи како би овај град постао права средњовековна насеобина. Због поменуте минуциозне дескрипције и разгранатих дескриптивних пасажа *Приврженост* се једним својим делом може читати као роман о изградњи Смедерева. Живописна и лако замислива слика града употпуњена је и размишљањима приповедача о хигијенским условима, о могућим решењима канализационих питања путем цеви којима фекалије могу да се спроведу до реке и ветру са Карпата који односи непријатне мирисе и чини да српска престоница „ne zaudara kao Dubrovnik i Solun” (Кекановић, 2022: 76). Овакви коментари и еколошка освешћеност наратора сведоче његову потребу да причом обухвати проблематику услова живота у граду, неопходних за битисање његових житеља, и степен загађености градске средине, што овај наратив, у данашње време еколошке кризе, чини веома актуелним.

Оформљена слика Смедерева као идеалног и надасве уређеног града финализирана је нешто тамнијим тоновима који су у вези са турским

нападима на тврђаву. Након неочекиваног повлачења непријатеља од престоног града остају само разрушене зидине, по којима више наличи на Београд него ли на Константинопољ, развалине које на симболичком плану наговештавају крај српске државе и њен коначни пад под турску власт. Немила слика разореног града, у којем владају несташице питке воде, глад и куга везује се и за Бели град. Приповедач истиче да је услед сукоба Турака и Угара атмосфера у Београду узаврела и да доминирају „пејзажи” спаљених кућа, потопљених лађа, логорских ватри и лешева посечених Турака. У његовој нутрини последице сукоба изазивају узнемиреност, која онда последично боји и преплављује доживљај простора мрачним, тескобним и мучним сензацијама. Наратив о Београду неће даље бити предмет интересовања приповедача, те ће сумрак који се спуштао над Савом и над Дунавом, бити последња слика овог града у Кекановићевом роману, која симболички наглашава таму којом ће бити оптерећен Балкан и, шире узев, читав Исток. Наведена песимистична слика помало одступа од претходно успостављене представе Истока као оног који је бољи и који ће претрајати упркос свим историјским и политичким изазовима и искушењима.

Слика природе – фигура соколова, посредника привржености

Књижевни свет и физички простор, који је у Кекановићевом делу обухваћен, осим представа Истока и Запада, Српске деспотовине, западних и источних градова, сачињен је и од приказа биљног и животињског света. Из неколицине описа лековитог биља, трава, лептира, птица и домаћих животиња, издвајају се они којима се приказују два сокола доведена у мираз деспотици Катарини, Нико и Ника. Приповедач првобитно гради слику о соколовима посматрајући Катаринин однос према њима, однос који красе нежност и потреба за остваривањем приснијег контакта: „Vi ste telo моје душе!”, gugutala је sokolovima” (Kekanović, 2022: 18). У дефинисању њиховог односа у наративу се акценује подређеност птица деспотици и спремност да изврше сваку наредбу своје господарице, што, мада се радња дешава у време феудалних односа, оставља простор за постављање питања зашто приповедач, у својој имагинацији птичије перспективе, соколовима додељује самоодређење инфериорног у односу на човека.

Приказивање соколова усложњава се у епизоди лова на зечеве која сведочи о њиховој изузетности и различитости у односу на друге врсте соколова, истовремено активирајући, у култури утемељену, симболичку представу о овој птици као свевидећем ловцу, пратиоцу египатског бога Хоруса, оној која може Господу вратити душу преминулог. Тако наратор

посеже за стереотипизацијом и симболизацијом, двама најприсутнијим модусима за представљање природе у књижевном делу (Buell, 1995), уместо за описивањем истинске посебности и јединствености јединки пред собом. У лову се потврђује наговештена изузетност, али се открива и крволочност ових птица грабљивица. По Кантакузинином одласку у Цеље, они остају на чување приповедачу Герасиму, који услед бројних неприлика, губи контакт са њима и заборавља их. Стога, не чуди нараторово нескривено изненађење приликом сусрета са соколовима, након ослобођења из турског казамата: „Pao sam na koljena i plakao kao malo dijete. Otkuda sad oni?! Kako su me pronašli ovdje, stotinama udolina i planina i rijeka daleko od Smedereva?! Mislio sam da znam puno o pticama, ali nikada nisam ni pomišljao da su toliko odane svome gospodaru, naprotiv, ako je iko nevjeran, onda su to ptice, vjerovao sam, kao i sve divlje zvijeri najviše vole onog ko ih hrani” (Kekanović, 2022: 94). Ваља обратити пажњу како Герасим инсистира на чињеници да оданост соколова господару није условљена храном и бригом која им је пружена, већ представља неку врсту слободне воље самих птица. Стиче се утисак да постоји нека виша сила (а можда и сам Господ) која је утицала да Нико и Ника, али и њихови потомци, које приповедач назива нови Нико и Ника, одаберу да буду верни Герасиму, међутим то у причи остаје немотивисано.

Даље се изграђује слика о младим соколовима као посредницима у односу између Кантакузине и Герасима током живота на Западу, као медијаторима привржености коју деспотица и приповедач гаје један према другоме, те чуварима вере у могућност да се њихове душе, ношене соколовима, на небесима споје и реализују љубав коју није било могуће остварити за живота. Лет соколова према звездама, након што су примили последњи дах Катарине и Герасима, представља прву слику природе у овом роману која не симболизује раздвајања и не истиче различитости, већ их премошћује, спајајући у једно Исток и Запад, господара и слугу, жену и мушкарца. Опризоривањем улоге соколова у уједињењу разједињених страна приповедач показује да се изгубљено поверење у човека и у његову моћ надилажења сукоба може обновити кроз окретање природи. У способности појединачних животиња, њиховој комуникацији са Творцем и релацији са људима Кекановић изналази начин да сагледа свет у пантеистичком контексту. Ово је уобичајен поетички поступак аутора, који находимо и у другим његовим делима, као што је, примерице, *Вепрово срце*, роман у којем лов на вепра и однос Малог Митра и Ранка Мусулина према животињи, „која се понаша само онако како јој њена природа налаже, и не кораћа за претпоставкама и сопственим домишљацима и заблудима” (Kekanović, 2022: 153) помаже јунацима да превазиђу тешке историјске и друштвене околности размирица католика, православаца и муслимана на просторима Хрватске крајем минулог столећа.

Закључак

Тумачењем Кекановићеве представе простора Истока, Запада, Српске деспотовине и појединачних градова на овим територијама, увидели смо да је аутор тежио реконструисању геополитичких кретања и указивању међусобних сличности и разлика географски и политички супротстављених регија. Постављајући у фокус наратива судбину српске државе и будућност источних и западних држава полиперспективно, и из угла главног приповедача Герасима и његових објеката фокализације, који су постали субјекти и изнели сопствено виђење, сагледано је питање моћи, истине, религије и културних образаца. У различитим погледима увидели смо субјективност, која је у вези са емотивним доживљајем *другог*, али и објективност, повезану са специфичном политичком свешћу деспота Ђурђа Бранковића. Из опцртане представе бинарне опозиције *Исток : Запад* извели смо закључке о њиховој међусобној сличности, условљеној дијалогом култура који је обележио цивилизацијски развој. Указали смо на разлоге због којих је поверење наратива у откриће Америке и полагање наде у нови свет, који треба да премости јаз супротстављених страна и покаже једнакост, неодрживо. Настојали смо да сугеришемо универзалност представе сукоба око моћи, заслепљености и затворености обеју страна, које су и данас актуелне, што доводи до тога да нам се на махове чини да не читамо роман о средњовековним, већ о данашњим приликама.

Анализирањем слике Дубровника, Загреба, Београда и Смедерева, конкретних репрезентата односа источне и западне стране, открили смо да преовлађују описи понашања самих житеља и начина живота у односу на градске ведуте и пејзаже, што говори у прилог чињеници да аутор тежи активацији симболичког потенцијала описаног простора, доводећи у саоднос културне, друштвене и природне појаве. Потцртали смо учесталост стереотипизације у негативној представи Дубровника и његових житеља, амбивалентност којом је премрежена слика Загреба и изостанак друге перспективе која би пружила одговор на питање да ли се за овај град везују позитивне или негативне представе. Посебну пажњу посветили смо раслојавању слике Смедерева, описима његове изградње, насељавања, културног оснаживања, али и ратом изазваних рушења. Истакнута су актуелна еколошка питања канализације, одлагања отпада, пренасељености и социо-демографска питања миграната и њиховог положаја у новој насеобини, која су приметна у Кекановићевом роману. Симболику слабљења моћи Истока препознали смо у сликама смедеревских и београдских рушевина, које сведоче о пропасти једног света и преносе читаоцу поруку о претрајавању другог света, упркос инсистирању на размирицама и сукобима, изостанку дијалога и моралним сагрешењима које могу довести читаво човечанство до конца његовог постојања.

Нешто оптимистичније увиде пружио нам је сагледавање репрезентације природе, живог света и фигуре соколова Ника и Нике. Слика природе, обликована традицијски увреженим приповедним поступцима стереотипизације и симболизације, уз мале примесе натуралистичког дискурса, обилује укоренењем веровањима о подређености природе човеку и њене зависности од виших сила или божанстава. Оствареном сликом соколова као посредника у односу деспотице и приповедача Герасима, аутор нам је показао да је могуће сједињење Истока и Запада, католика и православаца, господара и слуге, мушкарца и жене. У први план је истакао да се алтернатива за превазилажење сукоба, разлика и размирица има тражити у природи, њеним појединачним представницима и пантеистичком погледу на свет.

Литература

- Башлар, Г. (2005). *Поетика простора*. Чачак: Градац. [Bašlar, G. (2005). *Poetika prostora*. Čačak: Gradac.]
- Фајфрић, Ж. (2014). *Српска деспотовина*. Нови Сад: Даламбер. [Fajfrić, Ž. (2014). *Srpska despotovina*. Novi Sad: Dalamber.]
- Важчета, В. (2022). *Кекановићева „Приврженост“: Ништа није како је било и све је онако како је могло бити*. *Prosvjeta*, god. LVII br. 170, str. 52–54.
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.
- Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature, Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Kekanović, D. (2022). *Privrženost*. Beograd: Laguna.
- Kekanović, D. (2022). *Veprovo srce*. Beograd: Laguna.
- Mcdowell, M. (1996). *The Bakhtinian road to ecological insight in: The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens: The University of Georgia press.
- Petrović, P. (2022). *Pogovor romanu Privrženost*. Beograd: Laguna.
- Popper, K. R. (2002). *The Poverty of Historicism*. New York: Harper Torchbooks.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books a Division of Random House.
- Simmel, G. (1995). *La metropoli e la vita dello spirito*. Roma: Armando Editore.
- Trijić, V. (2022). *Pogovor romanu Privrženost*. Beograd: Laguna.

**IMAGE OF NATURE AND SPACE
IN THE NOVEL *PRIVRŽENOST* OF DRAGO KEKANOVIĆ**

S u m m a r y

In the paper, we tried to observe how the novel *Privrženost* created a picture of nature and space, to answer the questions from whose perspective the space is depicted, what events and emotions are associated with a certain territory, and what elements they rest on. Carefully reading the novel and relying on theoretical propositions, which problematize space in literature, and the critical viewpoints of previous scholars of Kekanović's work, we saw that the author, through the thematization of the binary opposition East : West, looked at the question of power, truth and cultural patterns from a multi-perspective perspective. We pointed out the mutual similarity of opposing locus polarities, conditioned by the dialogue of cultures that marked their civilizational development. Analyzing the images of Dubrovnik, Zagreb, Belgrade and Smederevo, we discovered the frequency of stereotyping in the negative representation and the ambivalence with which the images of individual cities in the novel are intertwined. We outlined the current ecological issues of sewage, waste disposal, overpopulation and socio-demographic issues of migrants and their position. We pointed out that the figure of falcons, the main representatives of nature in this work, was shaped by narrative procedures of stereotyping and symbolization, and that it abounds in deep-rooted beliefs about the subordination of nature to man. We emphasized that its importance lies in providing an alternative, pantheistic view of the world and confirming the possibility of the union of East and West, Catholics and Orthodox, master and servant, man and woman.

Key words: novel *Privrženost*, Drago Kekanović, representation of East and West, representation of cities, representation of nature, intercultural dialogue, pantheistic world view.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80(082)(0.034.2)

81(082)(0.034.2)

САВРЕМЕНА филолошка истраживања [Електронски извор] :
година 1 : [зборник радова] / [уредништво зборника Рајна Драгићевић,
Мина Ђурић, Владимир Карановић]. - Београд : Филолошки факултет
Универзитета, 2024 (Београд : МАБ). - 1 електронски оптички диск
(CD-ROM) : текст ; 12 cm. - (Едиција Научни скупови / [Филолошки
факултет, Београд])

Системски захтеви : Нису наведени. - Радови на срп. и енгл. језику. - Насл.
са насловног екрана. - Тираж 10. - Стр. 9: Уводна реч / Ненад Томовић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки
рад. - Summaries.

ISBN 978-86-6153-738-7

а) Филологија -- Зборници б) Лингвистика -- Зборници

COBISS.SR-ID 146566665